

ХЕДОНИСТИЧНО НАСТРОЕНИЕ ВЪВ ФЛОРЕНЦИЯ С „ВЕЧЕРИТЕ“ НА АНТОНФРАНЧЕСКО ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН ЛАСКА

Петя Петкова-Сталева

Резюме

В обширната панорама от италиански сборници с новели през XVI век „Вечерите“ на Грацини се открояват с изключителното си хедонистично настроение. Действието в повествователната рамка е ситуирано във Флоренция през зимата в края на карнавала, когато времето е отредено за веселие и забава. А едно от забавленията се състои именно в разказването на новели, което носи наслада както на разказващите, така и на слушателите, а съответно и на потенциалните читатели. Оформената повествователна ситуация си кореспондира и с тематиката на по-голямата част от разказаните новели, като разказването цели да донесе удоволствие, да предизвика смях, като е изключен поучителния тон, присъстващ при редица други автори. Формирането на разказващата компания не е продиктувано от никакви трагични събития, а е просто стечение на обстоятелствата, при които се оказва затворена от лошото зимно време в топлия салон на стопанката през първата вечер на разказване. Следващите сбирки обаче са плод на желанието на дружината да продължи във времето удоволствието от хубавия и забавен разказ, който носи смях и веселие през зимните вечери.

Ключови думи: новела, сборник, повествователна ситуация, разказвачи, смях

Петя Петкова-Сталева – Нов български университет, София, България

През XVI век новелата в Италия е вече признат литературен жанр, като малцина са писатели, които я подминават в творческото си развитие. Зад гърба си кратката повествователна форма има вече три

*Петя Петкова-
Сталева*

века история, а „Декамерон“ на Бокачо се е утвърдил като модел за подражание. При вписването на новелите в повествователна рамка ренесансовите творци, обаче, не следват сляпо Бокачовата творба: променят се ситуациите и поводите, които генерират разказването на истории, променя се разказващото общество, което в голяма степен отразява както идеалите, така и мястото в обществото на отделните автори. За всичко това допринася и многоликият вид на новелата като жанр, в който в течение на времето се вливат различни повествователни тенденции, като откриват пътя за експерименти и нововъведения. Следователно моделът търпи еволюция, като при едни автори рамката се свежда до чисто конвенционална схема, при други нараства неимоверно спрямо обема на новелите, поместени в нея, или новелите просто се изместват от дискусии по въпроси, актуални и типични за времето. Отделните новели се оказват част от едно по-голямо повествование, в което има разказвачи и слушатели, тоест в основата му стои една диалогичност, типична за нагласата на века. Ако прегледаме писмените паметници от периода, ще установим, че далеч не само новелите са ситуирани в диалогична ситуация: по сходна схема са написани и повечето трактати, засягащи проблеми около езика, на който би трябвало да се пише, позицията и качествата на придворния и други.

В панорамата на новелите от периода не можем да подминем и родината ѝ – Флоренция. Особен интерес предизвиква творбата на Антонфранческо Грацини (1503–1584 г.), тъй като прибавя нови щрихи към очерталата се картина. Грацини живее основно в родния си град – превърнал се в княжество под управлението отново на Медичите, където кипи литературна дейност на всички възможни нива. Самият той първоначално дебютира в събрания на дилетанти, на които се разглеждали произведения на народен език. През 1540 година групата на Грацини основава Академията „Умиди“ – „влажните“ в превод на български, което е алюзия към водния елемент като източник на растеж, а псевдонимите на членовете ѝ също по някакъв начин били свързани с водата. Грацини се нарича „Ласка“

ХЕДОНИСТИЧНО
НАСТРОЕНИЕ ВЪВ
ФЛОРЕНЦИЯ С
„ВЕЧЕРИТЕ“ НА
АНТОНФРАНЧЕСКО
ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН
ЛАСКА

(вид риба) и с този псевдоним остава известен в италианската литература, като ревностно ще го отстоява във времето. Година по-късно с приема на нови членове академията се трансформира във Флорентинската академия с нов статут, което я доближава по-тясно до властващата фамилия, а впоследствие това води до експулсиране на голяма част от членовете на Академията „Умиди“, сред които и Грацини – приет обратно повече от двадесет години по-късно. В началото на 80-те години той е в основата на създаването на още един литературен кръг, чиято цел била да се противопостави на официалната Флорентинска академия. По-късно прераства в Академия „Круска“ („трици“ в превод на български), която в края на века инициира създаването на речник на италианския език (академията продължава да съществува и функционира и днес във Флоренция). Грацини отново си запазва псевдонима „Ласка“ с извинението, че при пържене рибата трябва да се оваля в брашно (срв. Пиняти 2002). Дейното участие в литературния живот на Флоренция е предпоставка и за доста богата творческа биография: запазени са няколко комедии, с които се противопоставя на нормите на античната комедия на Плавт и Теренций, стихове, повечето в шеговит тон, плод на полемиките във и с Флорентинската академия, и сборник с новели със заглавие „Вечерите“, който ще бъде обект на нашето внимание. Липсата на документи, които да датират с точност произведението, и вероятното разпространение на отделни новели, документирано например в писмо на Грацини до Мазачо ди Калориня, кара изследователите да ситуират написването му в един дълъг период от време – от 1540 година до смъртта на писателя (срв. Пиняти, 2002).

Съгласно първоначалния замисъл, сборникът е трябвало да се състои от тридесет новели, разпределени в три вечери и включени в обрамчващ разказ, който осигурява повода за разказване. До нас са достигнали изцяло новелите от първите две нощи и само една от третата, също така „Въведение в разказването на новели“, което ни задава повествователната ситуация заедно с уводите към съответните нощи. Любопитен,

*Петя Петкова-
Сталева*

но и показателен факт е липсата на посвещение, както при повечето сборници с новели от периода: причината може да се търси във финансовата независимост на Грацини от меценати и покровители. Следователно липсва обичайното послание към потенциалните читатели на творбата, а повествователната инстанция привидно е отстъпила на заден план. В същото време се появяват вмъкнати реплики като „... както често виждаме...“ (Грацини, 1815, а: 47), при които първото лице множествено число на глагола в сегашно време не само актуализира акта на повествованието, но в него прозира и присъствието на потенциалните слушатели или читатели.

При структурирането на творбата Грацини следва Бокачовата традиция, като вписва новелите в обрамчващ разказ, който в същото време го отдалечава от великия си предшественик. Действието се развива преди всичко в градска среда – в прекрасната Флоренция, както пише автора, през зимата в края на януари, тоест в периода на карнавала. Повод за събирането на компанията е лошото време. В къщата на богата и красива вдовица на гости при брат ѝ се намират четирима младежи, които нямат равни по начетеност и обноски из цяла Тоскана и се забавляват да свирят и пеят. Внезапно времето силно се разваля и започва обилно да вали сняг, като за кратко време натрупва. Младежите прекъсват музикалните си занимания и слизат в двора да се забавляват със снега. Като ги вижда, стопанката на дома замисля да организира весела атака на младежите и бързо вика още четири дами, които по различни причини са в дома ѝ – две доведени дъщери, една племенница и една съседка. Всички заедно с помощта на прислужниците правят много снежни топки, с които устройват от прозорците истинска снежна битка на младежите, в незавидно положение в ниското. След това всички се прибират вътре – дамите да се стоплят, а младежите и да се подсушават, като първоначално имат идеята да си отмъстят, но намират залостена вратата на салона. Междувременно снегът се обръща в силен дъжд и младежите, като променят намерението си да отидат другаде, решават да останат в къща-

ХЕДОНИСТИЧНО
НАСТРОЕНИЕ ВЪВ
ФЛОРЕНЦИЯ С
„ВЕЧЕРИТЕ“ НА
АНТОНФРАНЧЕСКО
ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН
ЛАСКА

та за вечерта. Дамите, като ги чуват отново да пеят, решават да ги поканят при тях в салона: компанията вече е в пълен състав – пет дами и петима младежи, които добре се познават, защото са свързани било роднински, било по приятелска линия, било защото са съседи. Поканата важи не само за вечерта, но и за през нощта, като домакинята вече е разпоредила на прислугата да се подготвят стаи за всички на долния етаж. Следователно прекрасните градини на именията около Флоренция, където Бокачовата дружина разказва, са заменени с уюта на салона с горяща камина в зимните вечери. Вероятно за автора на сборника този вид атмосфера е била доста фамилиарна, като се има предвид, че членовете на литературните кръгове и академиите, в които е участвал, са провеждали сбирките си в собствените си домове (срв. Пиняни 2002). Всъщност в една от новелите се очертава точно такава изходна ситуация, която кореспондира както с обрамчващия разказ, така и с вероятния житейски опит на самия автор:

Onde a questo proposito vi dico che nella nostra città già furono alcuni giovani in una compagnia, nobili e ricchi e costumati, i quali usavano spesso, ora in casa uno ora in casa un altro, cenare allegramente, più per ritrovarsi insieme e ragionare. (Грацини 1815а: 89).

„Затова за тази цел ви казвам, че в нашия град имало едни младежи, в една компания, благородни и богати, и възпитани, които имали навика често, ту в къщата на един, ту в къщата на друг, да вечерят весело, най-вече за да бъдат заедно и да разговарят.“¹

Един от младежите, присъединили се към дамите в салона, е взел със себе си „Стоте новели“, като събужда интерес у една от дамите относно книгата. Той ѝ отговаря, че това е най-хубавата и полезна книга, писана някога:

¹ Тук и надолу, ако не е посочено друго, преводът е на автора (Л.П.).

Петя Петкова-
Сталева

Alla quale colui rispose essere il più bello e il più utile, che fosse mai stato composto: queste, disse, sono le favole di Messer Giovanni Boccaccio, anzi di San Giovanni Boccadoro. (Грацини 1815а: 48).

„На която той отговори, че е най-хубавата и най-полезната, която някога е съставяна: това са, каза, приказките на Месер Джовани Бокачо, дори на Свети Джовани Златоуст.“

Този реверанс към „Декамерон“ поражда първоначалната идея да се четат Бокачовите новели, като настава спор от кои дни и какво да се чете. Всъщност това не е единствената директна възхвала на Бокачо и творбата му, които Грацини открито прави: втората новела от втората вечер действието препраща към добре познатата чума:

La peste del quarantotto, la moria dei Bianchi cioè, credo certamente che ognuno di voi abbia sentito ricordare, quella – che con tanta eloquenza scrive nel principio del suo Decameron il dignissimo messer Giovanni Boccaccio, più meravigliosa e più celebrata e, più di spavento piena, per lo essere da così grand' uomo con sì mirabile arte stata raccontata... (Грацини 1815б: 27–28).

„Чумата от четиридесет и осма година, мор за Белите тоест, смятам със сигурност всеки от нас е чувал да се споменава, която с такова красноречие описва в началото на своя Декамерон безкрайно достойният месер Джовани Бокачо, по-невероятна и по-знаменита, и още по-изпълнена със страх, тъй като толкоз голям човек с такова възхитително майсторство я е разказал...“

Очевидна е почитта, която демонстрира Грацини към своя предшественик както директно, което видно от горните цитати, така и индиректно с безброй препратки, които напомнят неизменния модел.

ХЕДОНИСТИЧНО
НАСТРОЕНИЕ ВЪВ
ФЛОРЕНЦИЯ С
„ВЕЧЕРИТЕ“ НА
АНТОНФРАНЧЕСКО
ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН
ЛАСКА

Сформиралата се компания така и не постига съгласие в спора какво да се чете от книгата на Бокачо и отново се намесва стопанката с малко по-различно предложение:

Ma intanto che l'ora ne venga del cenare, ho io pensato, quando vi piaccia, come passare allegramente il tempo, e questo sarà non leggendo le favole del Boccaccio, ancora che né più belle né più gioconde né più sentenziose se ne possono ritrovare; ma trovandone e dicendone da noi, seguiti ognuno la sua: le quali, se non saranno né tanto belle né tanto udite, e per la novità e varietà ne dovranno porgere, per una volta, con qualche utilità non poco piacere e contento... (Грацини 1815a: 50).

„Но докато дойде време за вечеря, аз замислих, ако ви хареса, как да прекараме весело времето, а това ще бъде не като четем приказките на Бокачо, макар че не могат да се намерят нито по-хубави, нито по-весели, нито по-поучителни; а като подберем и разкажем ние самите, всеки своята: които, ако не бъдат толкова хубави нито толкова известни, заради новината и разнообразието ще трябва, поне веднъж, заедно с ползата да доставят и не малко удоволствие и веселие...“

Думите на домакинята се оказват програмни, защото очертават хоризонта на очакване: вместо явно познатите новели, ще се разказват нови, непознати, а целта отново е да се съчетае полезното с приятното. Това ново обаче няма как да се появи от нищото: като се обръща към младежите тя уточнява:

E voi, giovani, avete tutti buone lettere d'umanità, siete pratici coi poeti, non solamente Latini o Toscani, ma Greci altresì, da non dover mancarvi invenzione o materia di dire. (Грацини 1815a: 50).

„А вие, младежи, имате всичките добро хуманитарно образование, познавате добре поетите, не

*Петя Петкова-
Сталева*

само латинските или тосканските, но също така и гръцките, така че не трябва да ви липсва въображение или материя за разказване.“

Очертава се начетена компания, която има откъде да черпи сюжети за своите разкази, което отново априори изключва оригиналността в период, когато авторското право продължава да не съществува.

Поканата се разширява и за следващите два четвъртъка, като последният съвпада с края на карнавала – време отделено на веселие, забавления и шеги. Така предвиждането е да се разкажат 30 новели, какъвто е бил първоначалният замисъл на Грацини, като през първия ден трябва всеки да разкаже по една къса история, тъй като времето е малко, второто събиране ще е посветено на средно дълги новели и трябва разказването да започне по-рано, а последната среща – на дълги разкази, като ще се разказва преди и след вечеря.

Отново по инициатива на домакинята се въвежда ред в разказването: без да се избира цар или царица, което отново препраща към „Декамерон“, а да се управляват като република (срв. Грацини 1815а: 52). Предложението е да се изтеглят на късмет имената, като се редуват жени и мъже, за да се определи кой след кого да разказва, като първа разказва именно господарката на къщата, за да даде личен пример и тон. Отгук нататък следва обичайното за сборниците с новели деление, в този случай на вечери, а новелите са номерирани, като преди всяка има кратка рубрика, анонсираща предстоящия разказ. Първата вечер, след като приключва разказването, следва вечеря и приятни разговори, докато дойде време за сън – дамите се оттеглят по стаите си, някои от младежите остават да пренощуват в къщата, а други предпочитат да се върнат в домовете си. Между трите срещи на дружината има по една седмица време: втората вечер също започва с кратко въведение, свидетелстващо красноречиво за отношението към разказването, което сборникът се опитва да внуши на читателя:

ХЕДОНИСТИЧНО
НАСТРОЕНИЕ ВЪВ
ФЛОРЕНЦИЯ С
„ВЕЧЕРИТЕ“ НА
АНТОНФРАНЧЕСКО
ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН
ЛАСКА

*Tanta avevano parimente i giovani e le vaghe donne
bramosa voglia e ardentissimo desiderio di ritrovarse
insieme a novellare, che quella settimana era paruta
loro un anno; ma, poi che il giovedì ne venne, tutti
quanti all* ora deputata si trovarono al determinato
luogo. (Грацини 1815б: 1).*

„И младежите, и дамите имаха толкова неудържимо желание и пламтящо желание да се съберат отново да разказват новели, че тази седмица им се стори година; но, като дойде четвъртък, всички в уречения час се събраха на определеното място.“

Всъщност до началото на разказването членовете на компанията нямат имена, а само са щрихираны като „господарката на къщата“, „брат й“, „две доведени дъщери“, „племенница“, „съседка“, „приятелите на братя“. Имената се появяват поетапно с всяка следваща разказана новела съгласно изтегления ред: Амаранта, Флоридо, Галатеа, Леандро, Сиринга, Филено, Лидия, Силвано, Чинтия, Джачинто. Този начин на представяне не предполага дори някаква символика в имената, за сметка на това, както вече споменахме, имаме равен брой жени и мъже в разказващата дружина, които поетапно ще влизат в ролята на разказвачи, а през останалото време играят ролята на слушатели. Непрекъснатият контакт между разказвач и слушатели се поддържа от една страна от реплики като „... както вие може би добре знаете...“ (Грацини 1815а: 67), „... както чухте...“ (Грацини 1815а: 72), „Помислете вие...“ (Грацини 1815а: 83), „Както вие трябва да знаете...“ (Грацини 1815а: 121) от страна на говорещия и от реакциите на слушателите, които са представени преди всяка поредна новела. Основната реакция е смях, като това е обяснимо предвид вида новели, които се разказват: от всичките новели само две имат тъжен край, който изпълва със сълзи очите на присъстващите, всички останали новели, ако в основата им не са шегите, които си скрояват действащите лица, поне имат щастлив завършек. Все пак преобладаваща

Петя Петкова-
Сталева

тема за сборника е шегата: при цели седемнадесет новели Грацини е заложил на нея своя избор.

Място на действие в повечето новели са самата Флоренция и околностите, с малки отклонения до Пиза, Прато и Милано, но при всички случаи оставаме на територията на Италия. Това придава привкус на градска хроника, а в някои случаи разказът придобива статута почти на легенда. Така в първата новела (новела 3, вечер I), чиито герои са Скеджа, Монако и Пилука – големи майстори на шегата, е уточнено, че историята се случва по времето на Лоренцо Великолепния, тоест в отминал период, не толкова отдалечен, че да няма директни спомени на очевидци, които да са предали случката на следващите поколения. Аналогично Лидия преразказва история, която е чула от неин дядо със славата на добър разказвач и за която си е спомнила от друга разказана новела:

Dilettose donne ed onoratissimi giovani, la beffa che fa fatta a Guasparri del Calandra mi ha fatto tornare alla memoria una novella, anzi forse una storia, che io già sentii raccontare al mio avolo innanzi che di questa vita si partisse; che ben sapete quanto meglio che altro uomo egli la raccontasse. (Грацини 1815б: 159).

„Мили дами и почтени младежи, шегата, скроена на Гуаспари Дел Каландра, ми припомни една новела, може би даже история, която съм слушала да разказва мой дядо, преди да си замине от този свят; както добре знаете, колко по-добре от всеки друг човек той я разказваше.“

Всъщност още от втората разказана новела се очертава този ритъм на разказване, явен и от горния цитат: почти всяка новела подсеща следващия разказвач какво да разкаже или го кара да промени намерението си и да разкаже нещо друго, тоест добре познат похват още от „Декамерон“:

ХЕДОНИСТИЧНО
НАСТРОЕНИЕ ВЪВ
ФЛОРЕНЦИЯ С
„ВЕЧЕРИТЕ“ НА
АНТОНФРАНЧЕСКО
ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН
ЛАСКА

... laonde io sono deliberata, imitandolo, lasciarne una che io n'aveva nella fantasia, e un'altra raccontarne, venutami or ora nella mente... (Грацини 1815а: 67).

„... затова реших, като последвам примера му, да оставя една, която ми беше родила фантазията, и да разкажа друга, която тъкмо ми дойде наум...“

Vezzose donne e virtuosi giovani, posciachè a me conviene ora colla mia novella trattenermi, prendendo occasione dalle due sopraddette, una ve ne racconterò anch'io d'una beffa... (Грацини 1815а: 88).

„Прелестни дами и добродетелни младежи, тъй като ми се налага сега в моята новела да ви забавлявам, като взема повод от предишните две, и аз ще ви разкажа за една шега...“

В други случаи, като следи реакциите на слушателите, поредният разказвач променя намерението си и разказва нещо друго: така Филено (новела 6, вечер II), след като предишната новела крайно е натъжила компанията, се връща към добре познатите шегаджии Пилука и Скеджа, за да разведри атмосферата:

Se io considero bene alla passata novella e al bisogno nostro, a me conviene, discrete donne, lasciare indietro una favola che io aveva per le mani, e un'altra dire, che via maggiormente rallegrì e porga diletto e gioja alla brigata piena tutta di doglia e di compassione, nella quale il Pilucca, e lo Scheggia e gli altri compagni intervengono. (Грацини 1815б: 140-141).

„Ако взема добре предвид миналата новела и нашите нужди, налага се, дискретни дами, да оставя встрани приказката, която имах в ръцете си и да разкажа друга, която в по-голяма степен ще развесели и ще достави наслада и радост на дружи-

Петя Петкова-
Сталева

ната, изпълнена с болка и съчувствие, в която Пилука, Скеджа и други другари влизат в действие.“

Всъщност триото шегаджии – Скеджа, Пилука и Монако – доста напомня едни герои от „Декамерон“ – Бруно и Буфалмако, като се вихри в цели пет от 21 новели (новели 3 и 4 от вечер I; новели 4 и 6 от вечер II, новела 10 от вечер III) (срв. Порчели, 1973, с. 59). Преди поредния разказ за тях, Леандро, който е на ред, ги охарактеризира по следния начин:

Lo Scheggia ed il Pilucca, come Voi potete avere inteso, furono già compagni astuti e faceti, ed uomini di buon tempo, e dell' arte loro ragionevoli maestri, chè l' uno fu orafo e l' altro scultore. (Грацини 1815б: 73)

„Скеджа и Пилука, както Вие може би разбрахте, били хитри и весели другари, добре прекарващи времето и добри майстори в занаята си, защото единият бил златар, а другият скулптор.“

Шегите на тези герои – весели другари по маса не отиват отвъд „позволеното“: било да „убодат“ словесно някого, било да извлекат пари от някой наивник. За разлика от други новели, при тях скроената шегга може да излезе извън мярката, като придобие жестоки измерения с дори трагични последици за потърпевшите: в една от новелите богат и знатен младеж в отмъщение скроява номер на своя педагог, който в резултат губи мъжествеността си, а в друга потърпевшият губи живота си. По този начин, макар привидно основната тема да е шегата, сборникът се вписва в общия тон на периода да се разказват мрачни истории, често завършващи с печален край.

В очертания обрамчващ разказ прозира идеалът за живот, който постулира Грацини с творбата си: богатият салон с подредена с изискани блюда маса и запален в камината огън натрапчиво се повтаря като предпочитано място за срещи и весели разговори. И трите вече-

ХЕДОНИСТИЧНО
НАСТРОЕНИЕ ВЪВ
ФЛОРЕНЦИЯ С
„ВЕЧЕРИТЕ“ НА
АНТОНФРАНЧЕСКО
ГРАЦИНИ, НАРЕЧЕН
ЛАСКА

ри завършват с приятно бърбрене, след като е приключило разказването, като втората вечер разсъжденията са свързани основно с вече чутите новели:

... ragionarono per buon pezzo della maggiore e minore bellezza e piacevolezza delle raccontate novelle... (Грацини 1815б: 224).

„...още дълго време разсъждаваха колко повече или по-малко са хубави и приятни разказаните новели...“

От последната вечер е запазена само една новела, но в същото време, имаме края на сборника: разказването продължава далеч след полунощ и когато приключва Амаранта поръчва повторно да се донесе ядене и пиене, преди компанията окончателно да се раздели.

С формирането на повествователната рамка се създава и разказващата компания, която в голяма степен съвпада и с хипотетичната читателска аудитория и се явява един вид неин обобщаващ образ. При очертаването на имплицитните слушатели отсъства обичайното за повечето сборници послание към тях, а те единствено прозират през репликите, които разказвачът им отправя. Може да се предположи, че читателската аудитория е представена на практика от компанията, в която се разказва: имаме забавляваща се дружина, цари смях и веселие, породени от приятните разговори и новелите, изпълнени с шеги и забавни случки.

Авторът е заложил основно на удоволствието и смеха като цел на повествованието, като отсъства всякакъв уклон към поучаване. Основната част от разказаните новели предизвикват смях в разказващата дружина, като това е и предполагаемата реакция от страна на потенциалния читател. Грацини ситуира действието през зимата, в края на карнавала – време изрично отредено за забавления и веселие. С този свой избор авторът поставя акцента именно върху приятното прекарване на времето с разказването на новели, без

Петя Петкова-
Сталева

да се предполага поучителния тон, заложен при други автори от същия времеви период.

Ако се опитаме да дефинираме функциите на повествователната рамка с този, ще установим, че тя нито отдалечава някаква опасност, нито подрежда света, нито реално го дискутира. Единствената функция, която прозира, е тази да осигури повод за разказване, тоест повествователната ситуация, без която новелата губи жизнеността си, като донесе наслада и развлечение на събралата се компания. Сред сборниците от новели „Вечерите“ на Грацини се открояват от останалите именно с хедонистичното си настроение, пропило целия сборник.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Грацини 1815а: Antonfrancesco Grazzini detto il Lasca. *Le cene*, volume primo, ed. Giovanni Silvestri, Milano, 1815.
- Грацини 1815б: Antonfrancesco Grazzini detto il Lasca. *Le cene*, volume secondo, ed. Giovanni Silvestri, Milano, 1815.
- Грацини 1815в: Antonfrancesco Grazzini detto il Lasca. *Le cene*, volume terzo, ed. Giovanni Silvestri, Milano, 1815.
- Пиняти 2002: Pignatti Fr. Grazzini Antonfrancesco. *Dizionario biografico degli Italiani*, Enciclopedia Treccani – Volume 59 (2002) [online]. Available from: [http://www.treccani.it/enciclopedia/antonfrancesco-grazzini_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/antonfrancesco-grazzini_(Dizionario-Biografico)/) [Accessed 15 march 2022].
- Порчели 1973: Porcelli Br. *La novella del Cinquecento. Il Cinquecento: Dal Rinascimento alla Controriforma*. Ed. Laterza, 1973.